

Közvetítő

Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára

Szerkesztette:

Czövek Judit – Szulovszky János

Magyar Vallástudományi Társaság
Budapest, 2017

MAGYAR
VALLÁSTUDOMÁNYI
TÁRSASÁG

Kiadja a Magyar Vallástudományi Társaság
<http://silver.drk.hu/MVT>

ISBN 978-963-87696-7-1

Első magyar nyelvű kiadás 2017.

© *A szerzők*

© *Czövek Judit – Szulovszky János*

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió-
és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Borítóterv, tipográfia és nyomdai előkészítés:
Szulovszky János

A címlap Hoppál Mihály: *Szuszék avagy lélekőrző szekrény c.*,
a hátlap Hoppál Mihály: *Circus vitae c.* festményének a felhasználásával készült.

Reprodukció:
Bognár Szilvia

Nyomdai munkálatok:
Robinco Nyomda, Budapest
Felelős vezető:
Kecskeméthy Péter

Printed in Hungary

Tartalom

Sámánok nyomában

Frecska Ede – Kovács Attila – Jeges Balázs – Gajdos Ágoston: Nonlokalitás és a sámáni tudatállapot	9
Szatmári Botond: A sámánság 20. századi paradigmaváltása	33
Bognár Szilvia: A Regös rögös útja. „Regös” Sziránszki József regös-énekmondó tevékenységéről	41
Voigt Vilmos: A kétszáz évre elrejtett Tátos	63

Vallás, tudomány, vallástudomány

Mezei Balázs: Új utak a vallástudományban	73
Kovács Ábrahám: Vetélytársak, vagy egymást kiegészítő részvalóságok: eltérő vallásfogalmak elméleti alapjai a liberális és a hagyományos protestáns teológiában	95

Hősök a hagyományban

Arató György: Markó és a Sárge Kalmár – megjegyzések egy ritka bolgár hősenek-típusról	111
Magyar Zoltán: Sárkányölő hősök	129

Hiedelmek jóról, rosszról

Birtalan Ágnes: „Rossz madár” (<i>muu šubuun</i>) – a burját hiedelmek vámpírja	155
Dallos Edina: A jó (szent) a pogány csuvasoknál	165

Török kapcsolatok

Sipos János: Törökségi és finnugor rétegek a magyar népzeneben	175
Tasnádi Edit: Arany János török kapcsolódásai	189

Korok, jelek, kultúrák

Balázs Géza: Az elveszett paradicsom	201
Lengyel Ágnes: Álom, hit és fantázia a gyógyítás történetében: Aszklépiosztól a „szellemsebészet”-ig	209
Limbacher Gábor: A Fény Fiai. Világosság és Nap létforrásként való megjelenése katolikus egyházi szövegekben és a népi kultúrában	221
Szulovszky János: Búcsú a népművésztől	239

Memento

Szabados György: Hagyomány, emlékezet és kritika a korai magyar történetírásban	259
Sárközi Ildikó Gyöngyvér: A felejtés hatalma. Az őskultusz identitásformáló ereje és a kínai sibék	275
Veres Péter: „...nincs ember – nincs probléma...” Az asszír módszer kommunista gyakorlata	285

Hoppál Mihály nyomában

Bolvári-Takács Gábor: Néprajzi témájú írások a <i>Zempléni Múzsában</i>	311
Beke László: Múteremlátogatás mint nosztalgia. Szellemi körkép, benne Hoppál Mihály festészete	315
Fodor István: Látogatás egy nomád téli szálláson Tuvában	321
Nádorfi Lajos: Kutatóutakon Hoppál Mihállyal	329
Tartalom	339

Törökségi és finnugor rétegek a magyar népzeneben

A nyelv és a zene más-más szabályoknak engedelmessé válik, és kapcsolatrendszeik is eltérnek. Jó példa erre a magyarság. Szinte mindenki egyetért abban, hogy nyelvünk a finnugor nyelvcsaládba tartozik, miközben régi kultúránk sok eleme, ezen belül a népzene számos honfoglalás előtti rétege nem finnugor, hanem törökös jellegű. Ha leszámítjuk azokat a magyar-finnugor párhuzamokat, melyek dallamai elemi formájuk miatt nehezen azonosíthatóak és sok népnél előfordulnak, akkor két nagyobb, honfoglalás előtti népzenei réteg esetén jött komolyabban szóba a magyar-finnugor zenei rokonság.¹

Az egyik réteget a magyar népzeneire jellemző *ereszkedő négysoros kvintváltó pentaton* dallamok alkotják. Yrjö Wichmann finn néprajzkutató felesége (Hermann Antal etnográfus lánya) 1906-ban hegyi cseremiszi dalokat gyűjtött és küldött Bartók Bélának. A dallamoknak a magyar kvintváltó dallamokhoz való hasonlósága kétségtelen, noha második felük nem lefelé ugrik egy kvinttel, hanem felfelé egy kvarttal.² Bartók Béla be is emelte őket *A magyar népdal* című könyvének Appendixébe.³ (1. példa)

1. példa Bartók Béla „A magyar népdal” könyve Appendixének első példája: egy felső kvartváltó cseremiszi dal

* A szerző az MTA BTK Zenetudományi Intézetének főmunkatársa, az MMA Művészetelméleti tagozatának akadémikusa. E-mail: spsjns@gmail.com, web: zti.hu/sipos_gyujtesek.

¹ A magyar zenei stílusok, rétegek átfogó történeti-zenei áttekintése több elemzés eredményeként is előtűnik állnak. Ráadásul ezeket a vizsgálatokat olyan jelentős zenészek és tudósok kezdték, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, majd a kutatás folytatódott Vargyas Lajos, Dobszay László, Szendrei Janka és mások közreműködésével.

² Vikár László tapasztalatai szerint a területen a felfelé és a lefelé való kvintváltás, illetve a dallam csupán egyik felének megszólaltatása egymással egyenértékűnek számít. Ez a jelenség a többi „kvintváltós” területen, pl. a magyarok, mongolok között nem tapasztalható.

³ Bartók 1924. 121.

Kodály Zoltán korán észrevette, hogy ilyen dallamok nemcsak a finnugor cseremiszeknél fordulnak elő, hanem a török nyelvű csuvasoknál is.⁴ Részletesen elemezte a tonális és a modális kvintváltás jelenségét, és noha példái zömmel a Volga-vidékről származtak, nem szűkítette le a párhuzamok lehetőségét erre a területre.

Szabolcsi Bence a kvintváltás jelenségéhez további cseremisiz, csuvas, kalmük, bajkál-vidéki mongol valamint kínai dallampárhuzamokat is állított, és a magyar stílust a „régii nagy kultúrákat mindenütt jellemző pentatónia egyik sajátos stílusfajához, a közép-ázsiaihoz” kötötte.⁵ Ő is általánosabb dallampárhuzamokról beszélt, melyek a magyar népzene pentaton rétegei és egy hatalmas, sok népet és kultúrát összekötő terület népzenei között fedezhetők fel.

Vikár László és Bereczki Gábor 1957–1979 közötti kutatásai során pedig kiderült, hogy pentaton kvintváltó dallamok a Volga-Káma vidéken kizárólag a cseremisiz-csuvas határ két oldalán egy száz kilométeres körben élnek. Vikár kételkedik a magyar és a Volga-vidéki kvintváltás genetikai összefüggésében. Felhívja a figyelmet, hogy a gyűjtések során sokkal gyakoribb volt a felső kvartváltás, mint az alsó. Szerinte a Lach-gyűjteményben szereplő *kétsoros* cseremisiz dallamok hiteles formák lehetnek, és a magyar „páva” dallamhoz állított cseremisiz dallamnak nemcsak kadenciáit, hanem dallammozgását is eltérőnek találja.⁶ Értelme szerint a Volga-vidékhez hasonló forgalmas terület nem egykönnyen őriz meg nagy régiségeket, ráadásul az archaikus kultúrájú keleti cseremiszek nem is ismerik a kvintváltást. Valószínűtlennek tartja azt is, hogy egy stílus évezredekkel keresztül olyan virágzó maradhat, mint amilyen ma a cseremisiz-csuvas határ menti kvintváltás.

Ezzel szemben Vargyas Lajos így ír: „a magyar és a Volga-vidéki kvintváltó stílus és kvintváltó dallamok azonossága olyan nagyfokú és olyan tömeges, hogy azt mindenképpen közös eredetűnek kell tartanunk, föltéve, hogy történelmi összefüggés lehetséges a két terület között.”⁷ Vargyas a kvintváltó stílust az ereszkedő dallamstílusból való logikus fejleménynek képzei el, mely az ereszkedő dallammozgásból alakult ki, és az ismétlésre való törekvés állomásainak a legfejlettebb fokát jelenti. Áttekintette a mordvinok, baskírok, kazáni tatárok, votjákok és a miser tatárok népzenejét, és megállapította, hogy e népek zenei stílusaitól „egészen elüt a Volgától délre eső szűk terület, a cseremisiz-csuvas határ mentén, ahol mindkét nép körében nagy ívű ötfokú kvintváltó dallamok élnek szinte kizárólag”.⁸ A C. Nagy cikkében levő két mongol dallam,⁹ valamint Szabolcsi két példája¹⁰ alapján Vargyas Lajos is konstatálta a mongol kvintszerkezet meglétét.¹¹ Megvizsgálta a

---

⁴ Kodály 1937. A hivatkozások a 7. kiadás szerint (Kodály 1976. 17–26).

⁵ Szabolcsi 1979. 107–109.

⁶ Vikár 1993. 167–168.

⁷ Vargyas 1980.

⁸ Vargyas 1980. 13.

⁹ C. Nagy 1947. 80–81.

¹⁰ Szabolcsi 1979. 71–75, 107–108.

¹¹ MNT VIII/A: 13.

nyugati kvintváltást is, és a jellegzetes nyugati „kvintváltó” formákról kimutatta, hogy ezekben a rendszerint alulról felívelő AB⁵CB formájú dallamokban a legtöbb esetben nem kvintváltás van, hanem csak egyes variánsokban és csak egy-két hangban mutatkozó megfelelés.¹²

Látjuk, a kép összetett, és a kutatóknak egyes kérdésekben eltér a véleménye. Összességében azonban az érvek amellet szólnak, hogy ezek a dallamok elsődlegesen nem finnugor, hanem török-mongol népekhez tartoznak. Míg a pentaton skálán mozgó négy soros ereszkedő szerkezet az *északi* törökség és a mongolok között igen elterjedt, a finnugor népek zenéjében ez a felépítés igen ritka, és ahol mégis előbukkan, ott török (vagy mongol) hatásra vezethető vissza.

Bereczki Gábertól tudjuk, hogy a dallamok a (finnugor) cseremiszek között csak ott található meg, ahol a (török) csuvas *nyelvi* hatás is érvényesül. Mi több, a Volga-Káma vidéken domináns tatároknak is vannak hasonló dallamaik, bár ezekben nem pentaton kvintváltást, hanem lefelé történő pentaton kvartváltást látunk. A történelem során a sztyeppén és az Arany Horda révén ezen a területen is uralkodó mongoloknak pedig egy szinte azonos dallamstílusát fedeztem fel.¹³

A pentaton kvintváltó dallamokat tehát nem számíthatjuk a finnugor-magyar zenei kapcsolat részének, a szálak sokkal inkább a keleti törökség és a mongolok felé mutatnak.

A másik zenei réteg, ahol finnugor-magyar zenei rokonság komolyabban felmerült: a *sírató* stílus volt. A sírató a leglassabban, legnehezebben változó népzenei műfajok közé tartozik, ha tehát itt hasonlóságokat találunk, az akár zenén kívüli következtetések levonását is megengedi.

A legjellegzetesebb kisformájú magyar sírató dallam két, egymással párhuzamosan mozgó kis hangterjedelmű sorból szerveződik improvizatív módon.¹⁴ A magasabb sorok többnyire egy hanggal magasabban is végződnek, mint az alacsonyabbak. A dallamsorok ereszkednek, vagy domb alakúak, és a soron belül tipikus az egy hangon vagy az egymás melletti hangokon való recitálás, majd az egymás melletti hangokon történő ereszkedés. A 2. példában egy tipikus magyar sírató dalt látunk.

---

¹² Vargyas 1980. 192–236.

¹³ Sipos 2001c. 1–78.

¹⁴ A magyar síratók igen sokfélék, kisformájuk azonban az egész magyar nyelvterületen lényegében megegyezik. Jellemzésükben nem ért egyet minden kutató. A síratóval foglalkozó kiemelkedő szakemberek közül Dobszay a síratót egy „*Fa-mi-Re* mag + leereszkedés”-ből vezeti le, és a pentaton erdélyi síratót pár- huzamos fejleményként kezeli. Ezzel szemben Vargyas Lajos a síratót egy *Szo-fa mi-Re-Do* dúr hexachord-ból eredezteti.

Parlando $\text{♩} = 112$ $\text{♩} = 104$

Má - mi - kám má - mi - kám, kel - jén fël má - mi -

kám. $\text{♩} = 132$ rit. $\text{♩} = 132$

Nëm gon - dol - ja, há - rom ár ^o -vát

$\text{♩} = 66$ $\text{♩} = 132$ rit.

el - hagyott ^o má - mi - kám, má - mikám? Nincsen töbet nekünk

$\text{♩} = 104$ $\text{♩} = 72$ $\text{♩} = 80$

é - des - a - nyánk a vi - lá - gon, ki főzzön nekünk

$\text{♩} = 96$ rit. $\text{♩} = 63$ $\text{♩} = 56$

s ki ta - ka - rit - son ne - künk é - des anyám, é - des - anyám

$\text{♩} = 116$ $\text{♩} = 126$ rit.

Me - re mënjünk skinck mondjuk: édes - anya, ettül e - merre?

$\text{♩} = 69$ $\text{♩} = 56$ $\text{♩} = 132$

É - des anyám ^o, kel - jén fël Jaj, mi - kor ha - za - jött

$\text{♩} = 152$

é - des - a - nyám a bu - csuról ^o e - lég vót, a - mi - kor

175

2. példa A magyar sirató kisformája: „Mámikám, mámikám”,
Domokos Pál Péter–Rajeczky Benjamin (1956–1961), Csángó Népzene, Budapest, I/4

A magyar siratók más népekhez való kapcsolataival számos magyar kutató foglalkozott.¹⁵ Közülük többen is felhívják a figyelmet arra, hogy a rendelkezésre álló kevés adat nem elegendő a magyar sirató stílus eredetének és más népekkel való kapcsolatának felderítésére. A legtöbb néptől ugyanis nem állnak rendelkezésre sirató monográfiák, sőt sok esetben még sirató dallamok sem. Tekintsük át mégis az eredményeket.

Észak-keleti szláv népek (orosz, belorusz) között szórványszerűen találhatók ilyenféle dallamok, ezek azonban nehezebben azonosíthatók és többnyire kadenciaváltás nélküliek. A magyarsággal szomszédos *szlovákok*nál igazolhatóan a magyar sirató strófás formának népdalszerű átvételéről van szó. A *szerb* és *macedón* zenében is van hasonló dallamréteg, többnyire sztichikus vagy sorpáros formákkal. A *bolgár* népzene hasonló dallamai is sokszor motivikus, két soros formákból állnak, és ugyanez jellemző a *finn* és *észt* „párhuzamokra” is. A *francia* anyagban csak a bolgár motivikus alakzatoknak megfelelő dallamok tűnnek fel, és teljesen hiányzik ez a forma az *angolszász*, *ír*, *skót*, *hebridai* stb. gyűjteményekben. *Német* gyűjteményekben vannak ilyen jellegű szokásdallamok, és elszórtan előtűnnek hasonló dallamok a *szicíliai* anyagban is.¹⁶

A *román* népzeneben nagy mennyiségben találunk hasonló dallamokat, mégpedig régies szöveggel és kötetlen formában. Ez esetben könnyen lehet, hogy nem átvételről van szó, hanem különböző eredetű dallamok egymáshoz csiszolódott formáiról.¹⁷ Teljes stílusalkotó bőségben látjuk őket a *spanyol* népzeneben, ahol még a magyar siratók nagyformájának jellemzőbb alakjai is bőségesen előfordulnak. Ugyanakkor egyes *gregorián* dallamok közelebb állnak a magyar siratók gondolkodásmódjához, mint a fenti népzenei dallamcsoportok.¹⁸

Számos dallamkörben megtalálhatók tehát a sirató alapnyelvezetével párhuzamos adatok, méghozzá nem elszigetelt egyedi példakkal, hanem egyes esetekben stílusalkotó gazdagságban. Több helyütt (bolgár, spanyol, gregorián) a kisebb és nagyobb formáknak a magyarhoz hasonló szerves egymás mellettségével; másutt csak a magyar kisforma párhuzamaként.¹⁹

Lehet, hogy egy elemi, különböző helyeken egymástól függetlenül kialakult zenei formáról van szó? Ennek ellentmondana az, hogy hatalmas térségeken nyoma sincs ennek a zenei formának, ráadásul azok a területek, ahol megtalálhatók, összefüggő sávot alkotnak.

---

¹⁵ Pl. Szabolcsi 1933. 71–75: osztják hősdalokat és magyar sirató dallamokat vetett össze; Vargyas 2002. 239–262 oldalain siratón kívüli funkciókban is próbált obi-ugor-magyar összefüggéseket találni. C. Nagy Béla a magyarság szomszéd népeinél és nyugatabbra is talált hasonlóságokat (C. Nagy 1959. 605–688); Dobszay László pedig a teljes magyar sirató stílust megvizsgálta (Dobszay 1983. 61–75).

¹⁶ Dobszay 1983. 76, 78.

¹⁷ Dobszay 1983. 54–55, 57.

¹⁸ Dobszay 1983. 57–58, 74.

¹⁹ Dobszay 1983. 82.

Dobszay László összefoglalása szerint: „Európa déli övezetére kellene e zenei nyelvet lokalizálnunk, egy keleten kissé felkanyarodó, lényegében a mediterrán sávban elhelyezkedő dallamkultúra szétfejlődött utódainak kellene tekintenünk a sirató stílusokat.”²⁰

Mint látni fogjuk, ezt a megállapítást alátámasztják és bővítik ázsiai kutatásaim, melyek alapján ilyen dallamok egyes törökségi népeknél is megtalálhatók, mégpedig nem egy esetben sirató műfajban.²¹

A siratós dallamforma a finnugor népzében

A vizsgált siratós dallamok a finnugor népek közül csak az obi-ugor *osztják-vogul* népek zenéiben lelhetők fel, bár nem a sirató műfajban. Vargyas Lajos 1953-as tanulmányában Väisänen könyvéből idéz néhány ilyen dallamot.²² Ezek a példák beleillenek ugyan a fenti idézett népek „siratós” dallamai közé, de sem kisebb, sem nagyobb hasonlóságot nem mutatnak a magyar siratókhoz, mint azok. A 3. példán ezek közül idézek fel néhányat.

3. példa *Finnugor siratók Vargyas (1953)-ból a) Vargyas № 2 (=Väisänen № 120), Vargyas № 8 (=Väisänen № 130), Vargyas № 12 (=Väisänen № 52)*

Még egyszer kiemelem, hogy a 3. példa dallamaihoz hasonló sorpáros, izometrikus giusto dalok sok népnél megtalálható elemi formák. Ezek nem specifikusan finnugor illetve magyar zenei alakzatok, tehát a magyar sirató stílus finnugor eredetét bizonyító erejük csekély. A magyar siratóknak ugyanis a dúr-pentachordon egymás mellett haladó párhuzamos sorain és az egymás melletti kadenciáin kívül meghatározó tulajdonsága a *szabad, kötetlen szerkezet* és a

²⁰ Dobszay 1983. 93.

²¹ Sipos 2001c. 1–78.

²² Väisänen 1937.

rögtönzés is. Felmerül a kérdés: van-e finnugor népeknél szabad szerkesztésű és recitatív sirató forma?

Vargyas Lajos a *Magyarság Népzeneje* kötetében igyekezett olyan párhuzamokat hozni, ahol improvizatív, a kadenciákat rugalmasan változtató, lehetőleg sirató vagy ahhoz közeli műfajú finnugor és magyar dallamok hasonlósága mutatkozik meg.²³ Kiemeli, hogy egyedül legközelebbi nyelvrokonainknál, az obi-ugoroknál találunk olyan stílust, mely a siratóban még világosan tapasztalható periódus előtti állapotokat mutatja. Vagyis, ahogy fogalmazza: „szabadon változó kadenciákkal tagolt kötetlen, rögtönzött dallamot, melynek legtöbbször inkább csak kerete – hangterjedelme – és iránya van, más kötöttsége alig.”²⁴

De ilyenek-e Vargyas példái? Vegyünk sorra néhányat.²⁵

Vargyas № 208 dallama alapjában véve két giusto sorból áll, melyekben 2/4-es, 4/4-es és 3/4-es ütemek váltakoznak. A dallam *ti'-so-fa-(b)mi-re-do* hangsorra ismeretlen a magyar sirató repertoárban. (4. példa)

4. példa (Vargyas № 208)

A № 210 két 5/8-os ütemből épül fel, először az első majd a második ütem ismétlődik sokszor. Ez teljesen ellentmond a magyar siratók rövid pontosan ismétlődő giusto motívumokra nem bontható felépítésének. (5. példa)

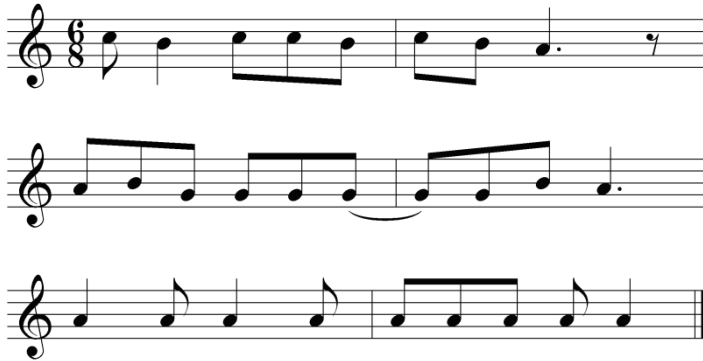
5. példa (Vargyas № 210)

A № 211 dallam a szöveg alapján egyetlen hosszú sor, mely két rövid zenei sorra és egy repetíciós záró szakaszra osztható fel. Ráadásul egyes motívumoknak forgó karaktere van (pl. 6. példa 2. sor), és feszes (itt 6/8-os) előadásban szólalnak meg. (6. példa)

²³ Vargyas 2002. 246.

²⁴ Vargyas 2002. 245.

²⁵ A példákban a dallamokat tüntettem fel, a dallamok részletes lejegyzése: Väisänen 1937.

6. példa (*Vargyas № 211*)

A № 212 két rövid sora 7/8-os és 2/4-es ütemelőjegyzésekkel kvart-kvint távolságban követi egymást. Ez a dallam inkább hasonlít a kis ambitusú magyar táncdallamokhoz, mint a siratókhoz. (7. példa)

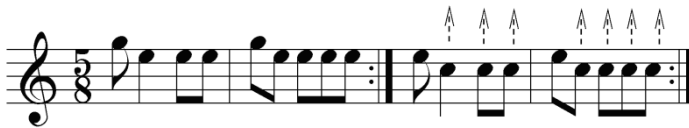
Vaisanan No.65

7. példa (*Vargyas № 212*)

A № 214 a *szo-mi-(↑)do* tritonon mozgó két rövid 5/8-os motívumból áll. Mindez szintén teljességgel idegen a magyar siratók tulajdonságaitól.²⁶ (8. példa)

Vais 133

8. példa (*Vargyas № 214*)

²⁶ A №215 kadenciái megegyeznek a kis sirató lefelé kibővült formájának kadenciáival, azonban a dallammenet és a ritmus eltérő (*la do-ti la / ti la-fa mi / mi-la-la-szo / mi szo-mi / re-re re stb.*).

Azt látjuk tehát, hogy a példaként felhozott obi-ugor dallamok – összhangban a finnugor népzene általános karakterével – ütempáros jellegűek, két rövid giusto motívumból és azok variációiból épülnek fel, és többnyire rész-pentaton skálákon mozognak. Ez teljesen más zenei stílust képvisel, mint a diatonikus skálán mozgó, két párhuzamos, elasztikus, „kötetlenül” variálódó sorokból álló magyar sirató, melyet ráadásul konjunkt, kis motívumokra nem bontható folytonos *parlando-rubato* dallamozgás jellemez.²⁷ Ehhez még számítsuk hozzá azt is, hogy az obi-ugor dallamok műfaja nem sirató, hanem hősének.²⁸

Akarva-akaratlan le kell hát vonnunk a következtetést, hogy a fenti példák nem alkalmasak a magyar sirató finnugor rokonságának bizonyítására.

Végül röviden tekintsünk meg néhány török nép siratóit.

Az *anatoliai* török siratók többsége szinte teljesen megegyezik a magyar siratók kisformáival, még szerkezeti változataiban is.²⁹ Megtaláljuk ezt a sirató formát az anatoliai törökök legközelebbi nyelvrokonai, az azerik siratói között is, méghozzá egy bővebb sirató stílus egyik alformájaként.³⁰ A 9. példában egy anatoliai siratót látunk, melyet Bartók Béla gyűjtött 1936-ban Anatóliában.³¹

Felhívom a figyelmet arra, hogy az anatoliai török siratót köthetjük Dobszay „ösi európai zenei rétegéhez” is, ugyanis Anatólia nem más, mint a régi Bizánc, melynek népességét az 1071-es manzikerti győzelmük után a területet fokozatosan meghódító törökök nem irtották ki, hanem a sok évszázados együttélés során apránként beolvasztották. Az alapnépesség nyelvében eltörökösödött, de kultúrájából sok mindent megőrzött, sőt átadott a hódítóknak, mint ahogy ezt bizonyítják pl. az Égei-tenger környéki török táncok görög párhuzamai is.

---

²⁷ Bár kisebb motívumok kikövetkeztethetők a magyar siratóból is, ezek igen változékonyak, és a dallamsorok nem esnek szét motívumokra.

²⁸ A hőséneknek és a siratónak eltérő a funkciója. A hőséneknek rövid motivikus giusto sorokból (motívumokból) állnak, melyek célja, hogy fenntartsák az érdeklődést, amikor az eposzének eléneklí a hős kalandjait. A sirató ezzel szemben a valódi emberi primer fájdalom szabályozottabb kifejezésére ad módot.

²⁹ A különböző török népek és a magyarok siratóinak összevetésével több könyvemben is próbálkoztam, például Sipos 1998; 2000; 2002. Itt említem meg, hogy a másik jellemző (négyesoros) anatoliai siratónak is van a magyar párhuzama a régi stílusú ereszkedő dallamok között.

³⁰ Sipos 2004; 2007. 58–68.

³¹ Bartók 1976.

Parlando

Ya - tır - mış - lar da yav - ru - mu, gu - zum, oy, oy, oy,

Si - cim gi - bi yav - rum, yav - rum da, ay, oy, oy,

Sa - rı sa - çı da gu - zum si - cim gi - bi yav - rum, oy, oy.

Ge - lin gar - daş - la - rım, yav - rum, a, oy, oy, oy,

Ağ - la - ya - lım da ba - cim gi - bi ya - rım, oy, oy.

Me - ze - rin' da yol üs - tü - ne gaz - sın - lar, oy, oy, oy, oy,

Yol üs - tü - ne gaz - sın - lar yav - rum, oy, oy, oy.

9. példa *Anatóliai sirató* Bartók Béla 1936-os anatóliai gyűjtéséből

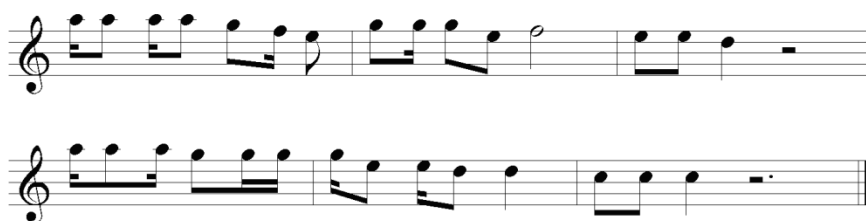
A finnugor népekhez hasonlóan a török népek is összetett folyamat során alakultak ki és alakulnak tovább ma is, így nem csoda, hogy siratóik meglehetősen eltérőek. Mégis, a kirgizeknél is ilyen a két legjellegzetesebb sirató forma egyike (10a példa), és a kaukázusi török nyelvű karacsájoknál is bőven találunk hasonló dallamokat, igaz az utóbbi esetben nem sirató műfajban, a karacsájoknál ez a műfaj már nem lelhető fel (10b példa).³²

³² Sipos 2002b. 117–131.

a)

b)

10. példa *Török népek siratóiból* a) *Kirgiz sirató Sipos János 2004-es kirgiz gyűjtéséből,*
 b) *Karacsáj "Erirej" epikus ének Sipos János törökországi karacsájok közötti 2005-ös gyűjtéséből*

Úgy tűnik tehát, hogy a honfoglalás előtti fontosabb magyar népzenei rétegeknek nincs meggyőző párhuzama a finnugor népek zenéiben, míg a török és mongol népek között annál több kutatnivalónk van.³³

³³ Gondolhatnánk, hogy a kis ambitusú dallamok részletesebb vizsgálata egy nemzetek feletti eurázsiai összehasonlító kutatás keretén belül hozhat tanulságokat a finnugor népek egymás közötti és a magyarokkal való esetleges zenei kapcsolatainak feltárásában is. Ez azonban már az indulásnál sem kecsegtet biztos eredményekkel, mert ilyen dallamok sok népnél egymástól függetlenül is kialakulhattak, és ki is alakultak, ezért speciálisan a magyar-finnugor zenei érintkezésre nézve igen kicsi a bizonyító erejük. Itt említem meg azt is, hogy Szomjas-Schiffert György mondatdallamokon alapuló elképzeléseit sem fogadhatjuk el, mert eltérő mondatdallamú népeknek (pl. magyarok és anatóliai törökök) is vannak hasonló zenei rétegeik, másrészt egy adott nép zenéjében is igen eltérő lejtésű dallamok találhatók meg. Ráadásul az „emelkedő sorra ereszkedő sor válaszol” forma igen sok népnél megtalálható.

Rövidítések

BÖI

= Szöllösy András (ed.): *Bartók összegyűjtött írásai*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1966.

MNT VIII/A

= *A Magyar Népzene Tára VIII/A–B. Népdaltípusok 3.* sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest: Balassi Kiadó, 1992.

Irodalom

Bartók Béla

1924 A magyar népdal. In: *BÖI*. Budapest, 101–250.

1931 *Hungarian Folk Music*. London: Oxford University Press.

1976 *Turkish Folk Music from Asia Minor*. Ed.: Benjamin Suchoff. (The New York Bartók Archive studies in musicology, 7.) London: Princeton University Press

1991 *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

C. Nagy Béla

1947 Mongol Népdalok. *Énekszó* 14. (76) 5–6.

1959 Adatok a magyar népdal kialakulásához. In: *Zenatudományi Tanulmányok* VII. 605–688.

Dobszay László – Szendrei Janka

1988 *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I–II*. Budapest: MTA ZTI.

Dobszay László

1983 *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin

1956 *Csángó népzene*. Budapest: Editio Musica.

Futaky István

2001 *Nyelvtörténeti vizsgálatok a kárpát-medencei avar-magyar kapcsolatok kérdéséhez*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Juhász Zoltán – Sipos János

2009 A Comparative Analysis of Eurasian Folksong Corpora, using Self Organising maps. *Journal of Interdisciplinary Music Studies* (2009), doi: 10.4407/jims.2009.11.005.

Kodály Zoltán

1937 *A magyar népzene*. 1. kiadás. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

1976 *A magyar népzene*. 7. kiadás, átnézte és bővítette Vargyas Lajos. Budapest: Zeneműkiadó.

- Ligeti Lajos
 1986 *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rajeczky Benjamin
 1969 Gregorián, népének, népdal. In: *Magyar zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára*. Budapest: Zeneműkiadó, 45–64.
- Saygun, Ahmet Adnan
 1976 *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sipos János
 1994 *Török Népzene I*. Budapest: MTA ZTI.
 1995 *Török Népzene II*. Budapest: MTA ZTI.
 1997 Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music. In: Berta, Á. – Horváth, E. (eds.): *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe*. Szeged: JATE, 305–317.
 1998 Újabb adatok a kvintváltás eurázsiai elterjedtségéhez. *Néprajzi Látóhatár* VII. 1–2 sz. Miskolc, 1–57.
 2000 *In the wake of Béla Bartók in Anatolia*. Budapest: European Folklore Institute.
 2001a *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
 2001b Report on my Expedition in the Caucasus. In: Károly László – Kincses Nagy Éva (szerk.): *Néptörténet – Nyelvtörténet, A 70 éves Róna-Tas András köszöntése*. Szeged, 155–184.
 2001c Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai. *Ethnographia* 112. 1–2. 1–78: 58, 77.
 2002a *Bartók nyomában Anatóliában*. Budapest: Balassi Kiadó.
 2002b Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzeneben. In: Birtalan Ágnes – Yamaji Masanori (szerk.): *Orientalista Nap 2001*. Budapest: MTA Orientalisztikai Bizottság. EITE Orientalisztikai Intézet, 117–131.
 2004 *Azeri Folksongs – At the Fountain-Head of the Folk-Music*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
 2007a Az azeri népzene és kapcsolata a magyar illetve más török népek zenéjéhez. In: „Magyarország – Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése”. *Az első magyar-azerbajdzsáni tudományos szimpózium előadásai*. Budapest: Azerbajdzsáni Nagykövetség, 58–68.
 2007b Bartók anatóliai gyűjtésének egy siratója és annak zenei háttere. *Magyar Zene*. 1. 79–91.
- Szabolcsi Bence
 1933 Osztják hősdalok – magyar siratók melódiái. *Ethnographia* XLIV. 71–75.

- 1934 Népvándorlászori elemek a magyar népzeneben. *Ethnographia* XLV. 138–156.
- 1935 Eastern Relations of Early Hungarian Folk Music. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 3: 483–498.
- 1979 *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Szomjas-Schiffert György
- 1963 Die finnisch-ugrische Abstammung der ungarischen Regös-Gesänge und der Kalewala-Melodien. *Music des Ostens*, 126–156.
- 1976 *A finnugor zene vitája* I–II. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tervonen, Viljo
- 1943 Heimotyösta Unkarissa talvikautena 1942–43. *Heimokansa* 6–8. 33–36.
- Väisänen, Armas Otto
- 1937 *Vogulische und ostjakische Melodien*. Helsinki: MSFOu LXXII.
- Vargyas Lajos
- 1953 Ugor réteg a magyar népzeneben. *Zenetudományi tanulmányok* I. 611–657.
- 1980 A magyar zene őstörténete I–II. *Ethnographia* XCI. 1. 1–34; 2. 192–236.
- 2002 *A magyarság népzeneje*. 2. javított kiadás. Budapest: Planétás Kiadó.
- 2005 *Folk Music of the Hungarians*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Vikár László – Bereczki Gábor
- 1971 *Cheremiss Folksong*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1979 *Chuvash Folksongs*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1999 *Tatar Folksongs*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Vikár László
- 1987 Collection of Finno-Ugrian and Turkic Folk Music in the Volga-Kama-Belaya Region (1958–1979). *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 29. 355–422.
- 1993 *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. Budapest: MTA ZTI.